

аматорів, так і світових знаменитостей. Популярність концертів симфонічної музики не менша, ніж бейсболу. Артистична, авторська і слухачька свобода забезпечуються величезною кількістю любительських і професійних оркестрів, наявністю як класичної, так і експериментальної музики. Американська поп-музика перестала бути лише національним явищем. Початковий шок і неприйняття її Європою (особливо джазу, рок-н-ролу) змінилося на захоплене наслідування. Творчо засвоючись, поп-музика стає інтернаціональним явищем.

Сучасна американська модель культури – динамічне, мультикультурне суспільство, модель, що є результатом раціональної організації, яка не завадила внутрішньому протиріччю свого культурного "продукту". Популярність і впливовість американської культури підкріплювалася не лише її економічною могутністю. Світ, як і колись, приваблює "американська мрія", "філософія надії" на існування суспільства з загальним високим рівнем життя, з необмеженими можливостями реалізації прав і свобод людини.

Надійшла до редколегії 23.03.12

УДК 17:001.12; 1:3; 001.8:3

В. В. Машкін, асп., КНУТШ

МЕТОДОЛОГІЧНЕ ПІДҐРУНТЯ ЕТИКИ МОДЕРНУ

Сучасні етичні дослідження характеризуються принциповою поляризацією підходів до визначення внутрішніх меж теоретичної етики та сфери її практичного застосування. Нові соціокультурні умови теоретизування спонукають до пошуку нових методологічних підходів для вирішення актуальних проблем сьогодення. В цьому контексті є необхідним узагальнення методологічного підґрунтя модерної етики, як основи для сучасного етико-філософського дискурсу.

Ключові слова: етика, модерн, нормативність, моральний суб'єкт, цінності, просвітництво, класична етика, свідомість.

Современные этические исследования характеризуются принципиальной поляризацией подходов к определению внутренних границ теоретической этики и сферы ее практического применения. Новые социокультурные условия теоретизирования подталкивают к поиску новых методологических подходов для решения актуальных проблем современности. В этом контексте является необходимым обобщение методологических основ современной этики, как фундамента для современного этического-философского дискурса.

Ключевые слова: этика, модерн, нормативность, моральный субъект, ценности, просвещение, классическая этика, сознание.

Modern ethical researches are characterized by principal approaches polarization of defining the inner boundaries of the theoretical ethics and its practical application sphere. New social and cultural conditions of the theorize process prompt to search for new methodological approaches to solve actual present problems. In this context it is necessary to summarize the methodological substratum of modern ethics as the base for modern ethical and philosophical discussion.

Keywords: ethics, modern, normativity, moral subject, values, enlightenment, classical ethics, consciousness.

Сучасний стан розвитку культури в академічних гуманітарних колах найчастіше визначається із приставкою "пост". В залежності від фокусу розгляду його кваліфікують як "постмодерний" відносно до загальнокультурних процесів, "постіндустріальний" по відношенню до розвитку економіки або "постнекласичний" в зв'язку із еволюцією методологічного апарату природничих наук. В кожному випадку фіксується принципове відмежування сучасності від попередніх етапів (або станів) її розвитку. В символічному просторі постмодерної культури відбувається критика та переосмислення класичних (модерних) мисленнєвих фігур, принципів та методологічних процедур. Термін "постіндустріальний" позначає пріоритетний перехід в економіці, в результаті науково-технічної революції, з виробництва товарів до виробництва послуг, що знаменує істотні структурні перетворення в організації суспільства. Наука також заявляє про революційний скачок від класичного до некласичного та постнекласичного типу раціональності, в межах котрого в ситуацію пізнання включається вже не тільки дослідження предмету пізнання та специфічних властивостей суб'єкту, але і ціннісні переконання та світоглядні упередження суб'єкту пізнання. Усі ці процеси свідчать про докорінне переформатування культурної матриці сучасного суспільства. Відповідно, сучасність зустрічається із принципово новими практичними викликами, що потребують відповідної для себе теоретичної концептуалізації. До фаворитів інтелектуальних диспутів можна віднести проблеми глобалізації економіки, трудової міграції, ядерної зброї, забруднення екології, "людинорічності" досліджень біологічних наук, віртуалізації життєвого простору та багато інших. Безумовно адекватна реакція на згадані виклики сучасності не може бути здійснена поза серйозним прорахунком та підбором адекватних аналітичних інструментів. Приставка "пост" не тільки діагностує радикальні трансформації

у практичній площині, але і сигналізує вимогу пошуку нових методологічних підходів у вивченні нагальних проблем сучасності, що дозволили б вибудувати ефективну стратегію їх терапії.

Постійна реактуалізація проблеми "модерну", не зважаючи на численні доробки в цьому напрямку як в західній спеціальній літературі, так і у вітчизняному гуманітарному просторі, виявляється нагальною у зв'язку із незримою присутністю, представленістю модерну в актуальному інтелектуальному горизонті сучасних суспільств. Це особливо актуально для країн, що тільки проходять нелегкий шлях модернізації. Гостроти даній проблемі надає той факт, що із суттєвою трансформацією повсякденних практик в них за інерцією артикулюються інтелектуальні побудови класичного стибу. Сучасний суспільний дискурс дуже часто оперує класичними методологічними фігурами при спробі відрефлектувати не характерні для класичного дискурсу проблемні теми. Цим самим ці теми залишаються ніби у сліпій плямі застарілих підходів.

Тема "модерн-постмодерн" глибоко зачіпає і етичний дискурс. Культура постмодерну часто негативно оцінюється представниками уже сформованих та обжитих систем моральності, для котрих постмодерн знаменує собою розпад усіх попередніх цінностей та регулятивних механізмів. В той же час інтелектуальна критика етичних вчень епохи модерну, а також усієї класичної культури, заснованої на метанаративах, побічно показує непридатність як модерної, так і традиційної моральності для вирішення принципово нових моральних проблем, з котрими зіштовхнулися сучасні суспільства. "Існування "відкритих проблем" прикладної етики багато в чому пов'язане із неможливістю однозначно вирішити їх на ґрунті класичних моральнісних практик" [1].

Дискусія щодо "модерну" та кристалізація постмодерністських позицій, як було сказано, знаходиться в центрі

уваги західної філософії останніх десятиліть. В західних філософських спорах поняття "модерн" (німецький термін "die Moderne" та англійський "modernity") вживається як узагальнення історичної епохи нового та новітнього часу із характерними для них особливостями соціально-го розвитку, культури, мистецтва та філософії.

Слово "модерн" по відношенню до цієї епохи вживають тому, що її головною рисою вважається незупинна модернізація, прагнення до нового, до швидких змін, на протиположність традиціоналістським епохам із їхнім повільним історичним розвитком. В питанні про те, коли почалась і коли закінчилась епоха модерну, немає одностайності. Деякі автори зводять її початок до часу пізньої античності, коли християни називали себе *moderni* – на відміну від язичників, котрі йменувались *antique*. Відповідно, час "модерну" розуміється як християнська епоха. Таке розуміння, щоправда, зустрічається доволі рідко і головним чином у християнських авторів. Найчастіше всього поняття "модерн" відносять саме до нового часу. В такому тлумаченні термін "ера модерну" зустрічається вже у Арнольда Тойнбі. Епоха постмодерну, відповідно до А. Тойнбі, починається після 1875 року. Іноді початком епохи модерну вважають добу Просвітництва (у вузькому сенсі), а кінець її пов'язують із сьогоднішнім днем, коли, як вважається, ми тільки вступаємо або, може бути, вже вступили у постмодерністську еру.

Дискусія щодо визначення змісту поняття "модерн" є надзвичайно істотною. Вона стосується центральних моментів, характерних особливостей того розвитку європейської цивілізації, котрі і обумовили більшість її сучасних проблем та ускладнень. Вирішити ці проблеми неможливо, якщо не будуть зрозумілі їх передумови, їх зв'язок із тим особливим типом культури, котрий йменується "ідеологією модерну" або "проектом модерну".

Основними характеристиками модерну визнаються наступні. По-перше, базовою ознакою модерну є радикальна модернізація та індустріалізація. Модернізація, з одного боку, втілюється у зростаючій диференціації діяльності, в небачуваній різноманітності розподілу праці, функцій та соціальних ролей. З іншого боку, модернізація пов'язана із необхідністю безпрецедентної координації, концентрації та інтеграції диференційованої діяльності.

В єдиній системі із цими принципами розвивається інструментальна раціональність, тобто перетворення процедур та методів людського розуму в максимально точні інструменти пізнання та засоби перетворення оточуючого світу і самої людини. Інституційній диференціації відповідає диференціація інтелектуальна: пізнавальна сфера професіоналізується та подрібнюється. Відбувається взаємообособлення тих сфер, котрі раніше існували в єдності. Найголовніше із цих обособлень – секуляризація знання, його відокремлення від релігії та теології. За доби модерну досвідне знання відділяється від філософії. Взаємообособлюються також "ціннісні сфери" науки, права, моралі та мистецтва. "Сутність теорії модернізації (що складає своєрідний "стрижень" проекту Модерну)" по суті не змінювалась протягом століть та мала на увазі наступне: економічне зростання, індустріалізацію, виробництво речей і товарів, урбанізацію, перетворення ринкових відношень в універсальний принцип життєдіяльності суспільства, розвиток інститутів приватної власності та підприємницької діяльності, розповсюдження засобів масової комунікації, секуляризацію та вироблення раціонального відношення до життя, впровадження правової свідомості та демократичних форм політичного устрою, відстоювання прав людини і т. д." [2].

Відповідно до названих принципів дії, що знаходять втілення в практиці, будується модель, або "проект", людини розумної, котра, як вважалося, здатна дисциплінувати, виховати, переробити саму себе у відповідності до вимог розуму. Це стосується, по суті, усіх філософських напрямків. В гносеології, онтології, рівно як і в філософії політики та суспільства, індивідуум виступає як носій раціональності, котру він привносить у виробництво, ринкові відносини, у повсякденне життя, в політику, спілкування та культуру.

Для модерну загалом характерний культ науки, "знаюченості" знання та практики, віра в науково-технічний та соціальний прогрес. Раціональність по відношенню до природного світу розумілась як панування і контроль людини над природою. Подібним чином в соціальній сфері мова могла йти про раціональність, скоріше направлену на панування, використання влади, контроль над суспільством та індивідуумами, ніж про їх самостійність.

Тому раціональність епохи модерну можна назвати раціональністю панування та контролю і вона найчастіше не має нічого спільного із раціональністю розуміння та взаєморозуміння людей, бережного відношення до природи та людини. В епоху модерну в центр уваги було поставлено "тотальний міф прогресу", а похідним від нього стали численні соціальні міфи та утопії. "Модернізм" розглядав себе як "кінцеву станцію історії". Звідси засилля в епоху модерну утопічних проектів, масові віри в обіцянки та ілюзії. Розплатою за "тотальні" прогресистські ілюзії виявляється небачений ризик – загроза саме тотального знищення людства, земної цивілізації [3].

Тему тоталізації ризиків ставить в центр уваги Ульріх Бек в роботі "Суспільство ризику. На шляху до іншого модерну". Ми живемо, стверджує У. Бек, не в класовому суспільстві, а в породженому епохою модерну суспільстві підвищеного, історично безпрецедентного ризику. Його особливість полягає в тому, що будь-які діяння (такі, наприклад, як підвищення продуктивності праці, зростання добробуту, розширення знань, нова технологія, практично ефективна наука тощо) страшним та парадоксальним чином навертаються проти людини та людства. Має місце "колективне нанесення шкоди самим собі", а саме екологічна загроза, небезпека, що виходить від ядерної зброї, війни, тероризму та ін. І ці небезпеки є такими, що (на відміну від класового суспільства, де пануючі класи та групи могли вберегтись від потрясінь) перед ними не може бути "привілеїв" ні для кого, якщо мова йде про екологічну або ядерну катастрофу [4].

Такими є загальні характеристики модерну, котрі одночасно мають відношення і до філософії. Адже саме філософія нового часу, а почасти і філософія XIX та XX століть відіграли вирішальну роль у формуванні та формулюванні проекту модерну. Щоправда, ідеї модерну зароджувались та циркулювали в живій практиці, обумовленій конкретними соціокультурними обставинами, в життєвому світі, в гущі повсякденного буття, знаходячи своє втілення у політиці, праві, релігії, літературі, мистецтві, тобто вони не можуть бути відірвані від "фонової культури" модерну [5]. Однак саме філософія звела їх у загальну форму.

Таким чином, проект модерну уособлює розвиток західного світу з XVII по XX століття на ґрунті раціонально-логічного мислення та пов'язаних із ним технологічних змін, що визначають, в кінцевому випадку, прогрес європейської цивілізації. Головною формальною ознакою модерну є його радикальне протиставлення традиції, але конкретні межі та характеристики епохи

модерну визначаються теоретичною позицією окремих авторів відповідно до конкретних наукових задач.

Експлікація методологічного апарату класичної модерної етики вимагає розкрити основні ознаки "моральнісного модерну". Білоруська дослідниця Олена Валеріївна Беляєва в роботі "Метаморфози моральності: динаміка історичних систем моральності" виділяє наступні "моральнісноутворюючі" фактори модерну: радикальне заперечення традиції та прагнення до оновлення в усіх сферах громадського життя; модернізація економіки; тотальна раціоналізація; розширення меж соціальної компетенції; секуляризація; розмежування сфер нормативної регуляції; зародження нового типу особистості; зародження нового погляду на проблему індивідуальної свободи; універсальна ціннісно-нормативних вимог [6]. Надалі необхідно детально розглянути кожен із наведених факторів.

Моральність модерну, становлення котрого пов'язане із формуванням капіталістичного способу виробництва та індустріалізацією, свідомо вважала себе альтернативою традиції. Традиційна моральність за визначенням була спрямована у минуле, розцінювала будь-яку соціальну зміну негативно. Вважалось самоочевидним, що бути моральнісним означає зберігати вічні та незмінні моральнісні цінності у недоторканості. В межах модерну панує "пафос радикального початку" (вислів Вольфганга Вельша). "Цей пафос нового відповідає внутрішнім переконанням цього часу. Радикальний новий початок постає як неминучий. Не так, щоб усе в традиційному знанні було хибним, але в цілому воно хибне" [7]. Моральність модерну, отже, в центр уваги ставить динаміку: недостатньо бути моральнісним, потрібно стати таким; в моралі, так само як і в промисловості, існує прогрес, більше того, він повинен бути. Питання щодо удосконалення соціального порядку в традиційній культурі не могло бути навіть поставлене, адже суспільством (община, церква, держава) виступало ідеальним резервуаром моральнісних цінностей, котрі не потребували будь-якого "покращення". Тепер моральнісним ідеалом стає "людина, котра зробила себе сама", не народжена благородною, а така, що сама себе призвела у належний стан.

Основоположною характеристикою модерну став перехід від аграрного виробництва до індустріального виробництва, від натурального господарства до панування товарно-грошових відношень. Модернізація ознаменувалась руйнуванням усіх тих органічних спільнот, котрі склали традиційний соціум. Рід, община, велика сім'я із форм організації суспільного життя в цілому перетворились на локальні утворення, втягнуті у взаємодію із іншими соціальними одиницями за універсальними правилами. Зміна їх статусу призвела до того, що поступово вони перестали бути хранителями та гарантами моральнісних змістів. У зв'язку з тим, що в новий час суб'єктом соціальної дії стає індивід, чия автономія спирається на капіталістичну форму власності, моральнісне значення соціальних інститутів починає визначатися виходячи з того, наскільки вони забезпечують суверенітет особистості. Критерій моральності покладається тепер самим індивідом, а від егоїзму та повного релятивізму захищає тільки та обставина, що цей індивід є представником людського роду та живе у взаємодії із іншими представниками цього роду.

Якщо, слідом за Юргеном Габермасом, вважати основною особливістю проекту модерну організацію суспільного життя за посередництвом раціонального дискурсу, то неминучим її наслідком виявляється зміцнення раціональних елементів моральної свідомості. "Класична етика приймала свідчення моральної свідомості,

як кажуть, за чисту монету і бачила власну задачу в тому, щоб обґрунтувати напередзадану їй мораль та знайти більш досконале формулювання її вимог" [8]. В той самий час, як показало класичне дослідження Теодора Адорно та Макса Горкгаймера "Діалектика Просвітництва", ratio саме по собі виявилось міфологією сучасної культури. Самопрозорість моральної свідомості, можливість повного самоконтролю особистості являють собою найбільш плодотвірні ілюзії проекту модерну [9].

Якщо мораль модерного суспільства існує завдяки тому, що "промовляє себе", вибудовує та організує свій дискурс, то традиційна система моральності спиралась на "субстанцію фундаментальних переконань, котрі санкціонувались культурою і не вимагали аргументації (Ю. Габермас). Відношення людини із Богом та іншими метафізичними цінностями визначало характер моральнісних відношень людей між собою, при цьому ані моральнісні уявлення, ані їх метафізичне підґрунтя не піддавались рефлексії. У повній відповідності із таким положенням речей, "етика цінностей" найчастіше не спирається на раціональну аргументацію, а апелює до життєвих, інтуїтивно схоплюваних очевидностей. Традиція, що має сакральне коріння, не підлягає рефлексії, а спроби раціонального обґрунтування трактуються як замах на "священні" істини моралі та деструкції її сутності.

В моральності ж модерну внаслідок здатності до самообґрунтування на ґрунті раціонального дискурсу стала можливою остаточна автономізація моралі як нормативності профанного світу. Закономірним наслідком цього стало посилення специфіки моральної регуляції, функціонування моралі стає самодостатнім. Дійсно, сама проблема відмінності моральних норм від усіх інших видів соціальних регулятивів була поставлена саме в етиці Нового часу. Спочатку робота суспільної думки була направлена на секуляризацію моральнісного життя та виведення моральної аргументації із під пресу релігійної догматики. Потім інтелектуальні зусилля були витрачені на вирішення проблеми співвідношення моралі та права, моралі та політики. Процес завершився грандіозною побудовою Імануїла Канта, в котрій обґрунтування специфіки моралі стало однією із ключових теоретичних задач.

Не можна не згадати і той факт, що термін "мораль" саме в модерній культурі набуває свого поширеного й по сьогодні значення. Це питання розглядає, наприклад, Аласдер Макінтайр в роботі "Після чесноти: дослідження теорії моралі". Термін "мораль" (moral) є етимологічним нащадком слова "moralis". Але "moralis", подібно до його грецького попередника "ethikos" означало "по відношенню до характеру", де характер людини є ніщо інше, як множина її нахилів до тієї або іншої поведінки, тобто до того, щоб вести певний образ життя. Цей латинський термін використовувався на далі в літературі для позначення практичного уроку, котрий чомусь вчить. А. Макінтайр підкреслює, що використання слова "мораль" не співвідносилось ані з такими виразами, як "розсудливий" або "егоїстичний", ані з такими поняттями, як "законний" або "релігійний". Найбільш близьким до "моралі" по значенню було слово "практичний". В подальшій історії цей термін стає спочатку частиною виразу "моральна чеснота", а потім вже окреслюється постійна тенденція до звуження його значення. "Тільки у XVI–XVII століттях термін явно отримує своє сьогоднішнє значення і стає доступним для використання... В цей період "мораль" стала назвою тієї конкретної сфери, в котрій правилами поведінки, що не були ані теологічними, ані правовими, ані естетичними, дозволено зайняти належний їм культурний простір" [10].

Російський дослідник Рубен Грантович Апресян звертає увагу, що навіть І. Кант практично не користується поняттям "мораль", а використовує термін "нрави" (Sitten). "Якщо підходити строго, то про те, що ми сьогодні називаємо мораллю, Кант говорить в термінах практичного розуму, обов'язку, категоричного імперативу. Сам же термін "мораль" Кант використовує, судячи з контексту, в аристотелівському значенні слова "етика" – для позначення конкретної царини знання, предметно визначених міркувань" [11].

Завдяки секуляризації моральнісних процесів в епоху модерну, специфіка моральної регуляції у порівнянні із релігійною проявилася в соціальній реальності. Великі релігії світу, що зіграли настільки важливу роль в духовному розвитку людства, зберегли свої інститути, ціннісні основи світогляду. Однак спосіб їх здійснення в модерному суспільстві істотно змінився. Релігійні доктрини в країнах, що успішно пройшли модернізацію, були раціоналізовані. Не тільки протестантизм, котрий мав за вихідну установку раціональне впорядкування релігійного життя, але і релігії традиційного світу, вбудовані в модернізовані соціуми, обґрунтовують свій світогляд за аналогією із будь-якою іншою системою поглядів. Релігійний світогляд втратив своє виняткове положення "системи фундаментальних переконань", обґрунтуванням котрої слугував сам факт тривалого історичного існування. Переживши нищівну критику в епоху Просвітництва, релігійні ідеології були змушені створити систему аргументації для обґрунтування своїх цінностей. Наряду із цим релігійні доктрини більш ретельно сформулювали своє моральне підґрунтя, адже тепер саме моральнісна чистота адептів даної конфесії стає найкращим аргументом у спорі про теологічні предмети. "В такій культурі в певному сенсі змінилась не тільки віра, що знайшло своє відображення в секуляризації протестантизму; змінився сам модус віри. Недивно, що в цей період виникають ключові питання щодо обґрунтування віри, і більше всього питань щодо обґрунтування моральної віри" [12].

Виділення моралі в спеціальну сферу дії означає в моральнісній практиці виведення цілих пластів суспільного життя із компетенції моралі. Зокрема, економічні відносини капіталістичного суспільства, *de facto* позбавлені моралістичної сентиментальності, і *de jure* отримали статус моральної нейтральності. Сумнозвісний "всепроникний характер моральної регуляції" тільки і міг бути усвідомлений тоді, коли реальний стан справ змінився. Якщо в традиційному суспільстві сфери регуляції не були чітко розмежовані, то в ньому будь-яка дія та явище мало моральнісний сенс. В моральнісній же системі модерного суспільства мораль присутня в будь-якій сфері лише настільки, наскільки діючий суб'єкт керується специфічним мотивом обов'язку і тим самим привносить моральний сенс у те, що відбувається.

Найголовнішим моральнісноутворюючим фактором епохи модерну став новий тип особистості – це активний, діяльний, раціональний, індивідуалізований автономний суб'єкт, розвинена персональність. Такий суб'єкт моралі принципово відрізняється від пануючого у традиційній моральності колективного суб'єкту моральної свідомості та поведінки. Економічною основою особистісної автономії служить капіталістична приватна власність. Індивід перестав бути "вузликом в системі соціальних зв'язків", але сам будує ці зв'язки у відповідності до власного вибору. Відповідно, і в моралі особистість формує власні переконання, надає їм сталості за рахунок раціональної аргументації, а потім вступає у моральнісну взаємодію із іншими автономними суб'єктами. Це означає радикальну перебудову усього спосо-

бу моральної регуляції, зміну системи цінностей, в деякому сенсі – це зміна самої сутності моралі.

В культурі модерну свобода стала найвищою моральнісною цінністю: усе, що притискає свободу людини чи народу вважається аморальним. Очевидно, що для традиційного суспільства свобода була цінністю підпорядкованою, її походження та зміст трактувались в контексті ієрархічних відношень: вільний той, у кого є високий статус або високий покровитель. Тепер же ідея особистої свободи як незалежності від соціальних структур стає настільки фетишизованою, що сама стала виступати деякою репресивною формою. Усі спроби індивіда схватитися у лоні сім'ї, злитися із колективом, просити поради у старших забороняються як "втеча від свободи". "Це, власне кажучи, і складає специфічну предметність європейської етики. Якщо можна виділити основне теоретичне питання, яке визначає в той же час і основний пафос етики, то воно полягає в наступному: в чому полягає, які межі та зміст свободної, індивідуально відповідальної діяльності людини, котрій вона може надати досконалий добродійний вигляд, направити на досягнення власного блага" [13].

Урівнення моральних суб'єктів в модерній моралі закономірно призводить до висунення ідеї загальнолюдських моральних цінностей (хоча в якості "загальнолюдських" проklamуються переважно буржуазні цінності). Тезис про те, що відданість цим цінностям є "природною" для будь-якої людини, давно розвінчаний культурною критикою, тим більше що "природне" – це найчастіше всього те нязьке, найбільш примітивне, над котрим мораль звичайно намагається піднятися. Між тим, формування сфери загальнолюдських цінностей (в будь-якому наповненні) являє собою спробу вирішення споконвічної моральної задачі: стабілізувати соціум на моральнісному ґрунті. Якщо в традиційній моральності існували привілейовані аксіологічні сфери та неминуче виникали конфлікти між системами цінностей різних соціальних прошарків, то ідеалом модерної моралі є проживання людей в єдиному моральнісному просторі. Із введенням в культурний вжиток поняття "загальнолюдські цінності" інші системи моральності переструктурували свій зміст із використанням нового терміну. Зокрема, будь-яка релігійна мораль має відповідні інтенції і може претендувати на статус охороничні "загальнолюдських" (в даному випадку, божественних) цінностей. З таким самим успіхом традиційна моральність може бути інтерпретована як "загальнолюдська" хоча б тому, що усе людство з самого початку зазнало на собі її вплив, її настанови лягли в основу наступних у часі моральнісних форм. В результаті універсалістська тенденція зачепила усі передуючі модерну моральнісні системи, втягнула їх в єдиний моральний дискурс.

Виділені моральнісноутворюючі фактори модерну разом складають загальні абрис моральнісного модерну, але не вичерпують його реальне багатоманіття. В моральнісному відношенні модерн запропонував велику кількість теоретично обґрунтованих моральнісних візирів, котрі часто не тільки конкурували, але й відкрито суперечили один одному. Модерн не можна охарактеризувати як внутрішньо цільне та монолітне явище. В роботі "Моральна рефлексія та розпад інституцій. До діалектики просвітництва та антипросвітництва" Вітторіо Гьосле показує, що для даної епохи було характерне також і явище так званого "антипросвітництва". В. Гьосле розглядає просвітництво як універсальну ознаку будь-якого історичного періоду. Просвітництво знаменує внутрішню критику пануючої культури відносно власних фундаментальних засад. Але оскільки така критика стосується "останніх масштабів", то будь-яке просві-

тництво впадає у апорії. "Адже виникає запитання: за якими метакритеріями воно має виносити судження про ці масштаби?" [14].

На внутрішню неоднорідність доби вказує і В. Вельш. "У цілому, XVIII століття є не лише добою Просвітництва, а й добою рухів, ворожих до нього, і, мабуть, найкращі просвітники – це саме ті, що однією ногою стояли в іншому таборі" [15].

Екземплярний аналіз окремих класичних авторів модерну часто взагалі викликає сумнів у правомірності вживання словосполучення "класична етика", на стільки різними виявляються як вихідні постулати, так і сам характер розгляду теоретичних проблем. Але включення окремих теорій в широкий культурний та інтелектуальний контекст доби все ж таки дозволяє говорити про істотну єдність загальних світоглядних та методологічних настанов. Під "класичною етикою" в даному дослідженні розуміється загальна орієнтація та "ідейна стилістика" мислення, характерна для доби модерну. Сукупність ідей та уявлень, настанов і мисленневих навичок, характерних для цього періоду, хоча і мали змістовні відмінності, але в цілому являли собою цілісність та смислову єдність.

1. *Беляева Е. В.* Нравственные ценности эпохи постмодерна // Философия и социальные науки. – 2010. – № 1. 2. *Мальковская И. А.* Много-

УДК 1 (091)

В. Ю. Омельченко, студ., КНУТШ

ІСТОРИКО-ФІЛОСОФСЬКІ Й ТЕОРЕТИЧНІ ДЖЕРЕЛА ФОРМУВАННЯ ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВОГО ВЧЕННЯ К. НЕВОЛІНА

У статті досліджуються історико-філософські джерела формування філософсько-правового вчення К. Неволіна, зокрема погляди на філософію права Канта та Гегеля.

Ключові слова: філософія права, свобода, примус, рівність.

В статті досліджуються історико-філософські істини формування філософсько-правового вчення К. Неволіна, в частині, воззрения Канта і Гегеля на філософію права.

Ключевые слова: философия права, свобода, принуждение, равенство.

This article investigates the historical and philosophical origins of the formation of philosophical and legal doctrine K. Nevolina, in particular, views of Kant and Hegel to the philosophy of law.

Keywords: philosophy of law, freedom, coercion, equality.

Історико-філософська реконструкція поглядів К. Неволіна ілюструє становлення філософії права в університеті св. Володимира, а зміст енциклопедії права відкриває практичне та теоретичне значення законів. Для ґрунтовного вивчення постаті К. Неволіна у ретроспективі історії філософії необхідно збагнути суть та основні передумови, які вплинули на формування його філософсько-правових поглядів. Дослідження історико-філософських джерел формування вчення К. Неволіна є необхідним задля ілюстрації його обізнаності з провідними європейськими тенденціями, та актуалізації його провідних ідей у сучасному філософсько-правовому дискурсі.

Метою розвідки є дослідження історико-філософських джерел та теоретичних засад формування філософсько-правового вчення К. Неволіна (І. Кант, Г. Гегель).

К. О. Неволін (1806–1855) є яскравим представником університету Св. Володимира, до 1843 року мислитель читав лекції з енциклопедії законодавства в межах університету.

Основними теоретичними джерелами поглядів вченого стали правові погляди відомого кодифікатора законів М. М. Сперанського, також історико-філософські погляди І. Канта, Г. Гегеля, які були критично перемислені мислителем.

Так, у першій частині роботи "Метафізики звичаїв" [1], Кант формулює раціональне поняття права, "яке має значення вищого нормативно – критичного масш-

ликий Янус открытого общества: Опыт критического осмысления ликов общества в эпоху глобализации. – Изд. 2-е, испр. и доп. – М.: Издательство ЛКИ, 2008. – С. 60. 3. *Федотова В. Г.* Модернизация "другой" Европы. – М., 1997. 4. *Бек У.* Общество риска. На пути к другому модерну / пер. с нем. В. Седельника и Н. Федоровой; послесл. А. Филиппова. – М.: Прогрес-Традиция, 2000. 5. *Рогожа М. М.* Социальная мораль: коллизии минимализма: монография. – К.: Вид. ПАРАПАН, 2009. – С. 52. 6. *Беляева Е. В.* Метаморфозы нравственности: динамика исторических систем нравственности / Е. В. Беляева. – Минск: Экономпресс, 2007. – С. 288–297. 7. *Вельш В.* Наш постмодерный модерн / пер. з нім. А. Л. Богачова, М. Д. Култаєвої, Л. А. Ситніченко. – К.: Альтерпрес, 2004. – С. 91. 8. *Гусейнов А. А.* Этика и мораль в современном мире. (Вступительные заметки к теме конференции) // Вестн. Моск. ун-та. Сер. 7. Философия. – 2001. – № 1. – С. 18–26. 9. *Хоркхаймер М., Адорно Т.* Диалектика просвещения [Текст]: философские фрагменты / М. Хоркхаймер, Т. В. Адорно; пер. М. Кузнецов. – М.: Медиум; СПб.: Ювента, 1997. 10. *Макинтайр А.* После добродетели: Исследования теории морали / пер. с англ. В. В. Целищева. – М.: Академический Проект; Екатеринбург: Деловая книга, 2000. – С. 56. 11. *Апресян Р. Г.* Идеальные истоки новоевропейского понятия "мораль" // Вестн. Моск. ун-та. Сер. 7. Философия. – 2001. – № 1. – С. 36–48. 12. *Макинтайр А.* После добродетели: Исследования теории морали / пер. с англ. В. В. Целищева. – М.: Академический Проект; Екатеринбург: Деловая книга, 2000. – С. 56. 13. *Гусейнов А. А.* Этика и мораль в современном мире. (Вступительные заметки к теме конференции) // Вестн. Моск. ун-та. Сер. 7. Философия. – 2001. – № 1. – С. 18–26. 14. *Гюсле В.* Моральная рефлексия та розпад інституцій. До діалектики просвітництва та антипросвітництва // Гюсле В. Практична філософія в сучасному світі / пер. з нім., прим. та післям. А. Ермоленка. – К.: Лібра, 2003. – С. 55. 15. *Вельш В.* Наш постмодерный модерн / пер. з нім. А. Л. Богачова, М. Д. Култаєвої, Л. А. Ситніченко. – К.: Альтерпрес, 2004. – С. 94.

Надійшла до редколегії 14.03.12

табу для будь-якого позитивного законодавства" [2] та наводить наступну дихотомію права: "право – це сукупність умов, згідно з якими волевиявлення однієї особи може бути поєднаним з волевиявленням другої особи на підставі загального закону свободи" [2]. Кант намагається обґрунтувати апріорну значущість правових принципів та проілюструвати спосіб застосування апріорних принципів до правової емпірії. Ідея свободи є ключовим поняттям у вченні про право.

Кант вживає поняття *Willkür* – волевиявлення, як реалізація волі у зовнішніх подіях. В дійсності волевиявлення індивідів утворюють проблемне поле, яке можна врегулювати тільки послуговуючись правом. Поняття права має зважати на три аспекти: 1) право стосується тільки зовнішніх практичних стосунків між особами, їхні вчинки можуть впливати одні на одних; 2) поняття права враховує тільки відношення між волевиявленнями осіб; 3) до уваги не береться зміст волевиявлення, певні емпіричні цілі кожного з індивідів, де наявна суб'єктивна оцінка, яка не може носити загальнозначущий характер, а тільки форма взаємовідношення волевиявлень, закон це форма [2]. Право є необхідним, пов'язаним з повноваженням примусу. Правовий примус є раціонально виправданим зовнішнім примусом, який уможлиблює свободу кожного індивіда.

У роботі "Про прислів'я: «Це може бути слухним для теорії, але не годиться для практики»" [3] наводить